

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2018, Cilt:6, Sayı:11, 6:139-153

Gönderim Tarihi: 08.06.2018

Kabul Tarihi: 27.06.2018

ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN TEŞBİH-İ TEMSİL İLE İSTİARE-İ TEMSİLİYYE SARKACINDA TEMSİL*

Sedat SAĞDIÇ**

Öz

Birçok Arap dili belâgatı âlimi temsîl terimini teşbîh-i temsîl ile istiâre-i temsîliyye için ortak kullanmaktadır. Bununla beraber -çoğunlukla- “temsîl” mutlak olarak kullanıldığında “istiâre-i temsîliyye” kastedilmektedir. Hatta Muhammed Desûkî teşbîh-i temsîl’e mutlak olarak temsîl denilemeyeceğini, teşbîh (yani teşbîh-i temsîl) kastedilirse “teşbîh temsîl” ya da “teşbîh-i temsîl” kavramlarının kullanılması gerektiğini belirtir. Temsîl terimi mütekaddimûn belâgat âlimlerince, istiâre-i temsîliyye ise modern dönem dâhil müteahhirûn belâgat âlimleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ayrım önemli olup temsîl teriminin netleşip karıştırılmaması için dikkate alınması gerekir. “Temsîl”i, “istiâre-i temsîliyye” başlığı altında ilk defa Sekkâkî incelemiş, daha sonra Hatîb el-Kazvînî, Bahâeddin Sübkî, Teftâzânî, İbn Ya`kub el-Mağribî, Muhammed Desûkî, Mustafa Muhammed el-Benânî ve Abdülmüteal es-Saîdî Sekkâkî’yi takip etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Temsîl, istiâre-i temsîliyye, teşbîh-i temsîl, istiâre/mecaz, teşbîh.

THE REPRESENTATION IN TERMS OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC IN THE PENDULUM OF SIMILE AND REPRESENTATIVE METAPHOR

Abstract

Most of the Arabic language rhetoric scholars have been using the term of representation (temthil) for simile (teshbih-i temthil) and representative metaphor (istiare-i temthiliyye) commonly. However, -generally- when representation is used absolutely, it is meant “representative metaphor”. In addition, Muhammed Desûkî states that it is not able to called absolutely representation for simile, and if simile means, then terms of teshbih temsil or teshbih-i temsil should be used. While the use of terms of representation was common in early period rhetoric scholars, representative metaphor has been more commonly used in late periods by rhetoric scholars, including today. This distinction is quite important, so that, it should be taken into account in order to make the term of temthil clear and not to be confused. The first to study temthil under the title of representative metaphor was Sakkaki, then most of the rhetoric scholar followed him.

Keywords: Representation, representative metaphor, representation of simile, metaphor, simile.

* Bu makale “Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ında Temsîli Anlatım” (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Ömer Çelik, 2017) adlı doktora tezimizden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, sedatsagdic@ibu.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-3008-0841

Giriş

Birçok kitap, tez, makale ve ansiklopedi maddesi gibi çalışmada temsîl teriminin tanım ve kullanımında karışıklık göze çarpmaktadır. Bu makalede, temsîl teriminin anlam çerçevesinin belirlenip netleştirilmesi amaçlanmıştır. Konuyu sözlük ve istilâh anlamıyla sınırlı tuttuk. Meselenin netleşmesi adına ilk dönem kaynaklara müracaat etmenin önemli olduğunu düşünerek bu kaynaklardan özellikle istifade ettik.

1. Sözlük Anlamı

Temsîl teriminin türediği م-ث-ل kökü, bir şeyi başka bir şeye benzetme anlamına gelir.¹ هذا ومثل هذا ifadesi “bu, bunun benzeridir” demektir.² مثله ise مَثِيلُهُ³ gibi “benzer” anlamındadır.⁴ مَثَلٌ فعلٌ ve مَثَلٌ gibi “örnek” manasındadır.⁶ المَثَلُ kelimesi “miktar, kısas ve bir şeyin sıfatı/özelliği” anlamlarının yanı sıra, ilginç bir şekilde “yatak” manasına da gelir.⁷ المَثَلُ gibi sıfat anlamı⁸ olan mesel (مَثَلٌ) kelimesinin ayrıca “ibret, alamet/işaret ve bizzat söz” manaları da vardır.⁹

Bu kökün sülâsi mücerred hali olan مَثَلٌ fiili “birinin gitmesi, kaybolması”;¹⁰ “benzetmek”¹¹ ve “birisi gibi olmak”¹² anlamındadır. مَثَلٌ بِالْقَيْلِ ifadesinde söz konusu

1 Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu`cemü mekâyîsi'l-luga* (thk. Enes Muhammed Şamî), Kâhire: Darü'l- hadîs, 2008, s. 851; Ebû'l- Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el Ensarî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab* (thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbillah, Haşim Muhammed Şazelî), Kâhire: Darü'l-meârif, VI, 4132.

2 Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd, *Kitabü cemhereti'l-lüga* (thk. Muhammed Remzî Münîr Balebekî), Beyrut: Darü'l-ilmî li'l- melayîn, 1987, I, 432; İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyîsi'l-luga*, s. 851; İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4133.

3 İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyîsi'l-luga*, s. 851; İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4133.

4 Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tacü'l-lüga ve shâhü'l-`arabiyye* (thk. Ahmed Abdülgâfur Attâr), Beyrut: Darü'l-ilmî lil-melayîn, 1984, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4132; Muhammed Murtazâ Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs min cevâhiri'l-kamûs*, Kuveyt: Matbaatü hükümeti'l-Kuveyt, 1987, XXXII, 379.

5 İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4136; Mecdüddin Muhammed b. Ya`kub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (thk. Muhammed Neîm el-Arkûsî), Beyrut: Müessesetü'r- risâle, Beyrut, 1998, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, s. 387.

6 Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4133.

7 Yatak anlamındaki çoğulu مَثَلٌ 'dür. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga* (thk. Mezeyed Neîm - Şevkî Maarrî), Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1998, s. 761; Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti'l-lüga* (thk. Muhammed Remzî Münîr Balebekî), Beyrut: Darü'l-ilmî li'l-melâyîn, ts., s. 432; İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyîsi'l-luga*, s. 852; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4136; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, XXXII, 382.

8 İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4135.

9 Muhammed Câbir el-Feyyâz, *el-Emsâl fî'l-Kur'an'il-Kerîm*, Kahire: Dârü's-selâm, 2012, *el-Emsâl*, s. 25. Firûzâbâdî ve Zebîdî bu anlamlarına “hüccet” anlamını da ilave eder. Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, XXXII, 380.

10 İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti'l-lüga*, s. 432; İbn Manzûr, *Lisanü'l-`Arab*, VI, 4135; Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, XXXII, 384.

11 Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, XXXII, 385.

12 Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs*, XXXII, 385.

fiil, “ölü bir kimsenin uzuvlarını kesip koparmak” manasına gelmektedir.¹³ مَثَّلَ بِهِ مَثَلًا cümlesinde ise مَثَّلَ fiili “ibret alınsın diye cezalandırmak” manasında kullanılmıştır.¹⁴ مَثَّلَ veznindeki مَثَّلَ (cezalandırmak) ise مَثَّلَ’dan alınmış gibidir; çünkü birisini şiddetli cezalandırmak onu başkaları için örnek/ibret haline getirmektir.¹⁵ المَثَلُ¹⁶ ve المَثَلَةُ¹⁷ kelimeleri “ceza”, امَثَلَهُ ise “birisine müsle (işkence) yapmak” anlamına gelmektedir.¹⁸ فلانٌ مَثَلٌ في الخير والشر “Falân kimse hayırda da şerde de numunedir” ifadesi mesel kelimesindeki sıra dışılık anlama işaret eder. İbret için birinin organlarını kesmek sıra dışı bir durum olduğundan bu, “müsle” kelimesi ile ifade edilmiştir.¹⁹ Hayvanlara müsle (hayvan canlıyken uzuvlarını kesmek) yapılmasını yasaklayan hadis-i şerifte bu eylem يُمَثِّلُ fiili ile ifade edilmiştir.²⁰ Bu kökün if’âl babıyla kurulan أمثل السلطان فلاناً cümlesi ise “yönetici falancayı kısas gereği öldürdü” manasındadır.²¹

Bu kök, tefil babında (مَثَّلَ) “benzetmek,²² bir şeye sanki bakıyormuşçasına şekil vermek²³ ve birinin benzerini yazıyla ya da başka bir şeyle tasvîr etmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁴ Hadis-i şerifte geçen لا تُمَثِّلُوا بِنَاصِيَةِ اللَّهِ cümlesi “Allah’ı yarattıklarına benzetmeyin” demektir. Bu meyanda temsîlin, bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi manasına geldiğini söyleyebiliriz.²⁶ Başka bir hadiste en çetin azaba düşürülecek kimse ile ilgili “tasvîr eden” anlamında من المُمَثِّلِينَ ifadesi kullanılmıştır.²⁷

Tefil babı meçhul sıyga ile kullanılan مَثَّلَ الشئ بالشئ cümlesi “bir şeyin miktarının takdir edilmesi” anlamındadır.²⁸ Yine bu kökten türeyen kelimelerden التمثال suret ve şekil anlamına gelmektedir.²⁹ Firûzâbâdi (ö. 817/1415) تمثيل’in de aynı

¹³ İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti’l-lüga*, s. 1056; İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyisi’l-lüga*, s. 852; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 385.

¹⁴ İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti’l-lüga*, s. 1432; İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyisi’l-lüga*, s. 852; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1056; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 385.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Feyyâz, *el-Emsâl*, s. 25.

¹⁶ İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti’l-lüga*, s. 432; İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyisi’l-lüga*, s. 852; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, c. VI, s. 4135; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 385.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 389.

¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavamizi’t-Tenzil ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil* (nşr. Muhammed Abdüsselam Şâhîn), Beyrut: Darü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1995, I, 80.

²⁰ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, I, 328; II, 12, 103.

²¹ İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyisi’l-lüga*, s. 851; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1056; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 387.

²² İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1056.

²³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXII, 384.

²⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4135.

²⁵ Zemahşerî, *el-Fâik fi garîbi’l-hadîs ve’l-eser* (thk. Ali Muhammed el-Becavî), Beyrut: Darü’l-ma`rife, ts., III, 345.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4136.

²⁷ İbn Hanbel, I, 407.

²⁸ Zemahşerî, *Esasü’l-belâga*, s. 761; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, VI, 4136.

²⁹ İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti’l-lüga*, s. 432; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, c. VI, s. 4135; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1056.

anlama geldiğini ifade etmiştir.³⁰ التَّمَثَالُ aynı zamanda “her bir şeyin kendi gölgesi” demektir.³¹

مَثَلُ الرَّجُلِ فَاضِلاً “adam faziletli oldu”,³² المَثَالَةُ “fazilet”,³³ المَثِيلُ ise “faziletli kimse” anlamındadır.³⁴ امْتَلُ kelimesi “hayra en yakın”,³⁵ مَثَلُ الْقَوْمِ ve مَثَلُ الْقَوْمِ ³⁶ ifadeleri ise “kavmin en hayırlısı” anlamındadır. Fîrûzâbâdî ve Zebîdî (ö. 1205/1791) (الطَّرِيقَةُ الْمُثَلَّى) terkinin “hakka en yakın yol” manasında olduğunu belirtmişlerdir.³⁷ Nitekim bir hadiste en şiddetli belalara uğrayanlar; peygamberler sonra en şerefli ve değerliler anlamında تَمَّ الْأُمْتَلُ فَالْأُمْتَلُ ifadeleri kullanılmıştır.³⁸

“Adam dikildi/ayağa kalktı” anlamındaki مَثَلُ الرَّجُلِ قائما cümlesinin³⁹ ism-i faili مَاتِلُ ise “ayakta duran” anlamına gelir.⁴⁰ Kim bir başkasının kendisi için ayağa kalkmasını isterse (buna sevinirse) cehennemdeki yerine hazırlansın.” hadisinde يَمْتَلُ fiili bu anlamda kullanılmıştır.⁴¹ Bu kökün iftiâl babıyla kullanılan امْتَلَّ عَرَضًا cümlesi “hedef dikmek”,⁴² امْتَلَّ أَمْرَهُ ise “bir şeyi örnek almak” anlamlarındadır.⁴³ İf’âl, tef’îl ve tefe’ül bablarında ise (امْتَلَّ امْتَلَّ تَمَثَّلَ) “misillemede bulunmak” manasına da gelir.⁴⁴

Tefe’ül babındaki تَمَثَّلَ fiilinin ayrıca, “görünmek,⁴⁵ örnek alıp vermek ve peş peşe beyit söylemek” gibi anlamları da vardır. Böyle peş peşe söylenen beyit الأَمْثُولَةُ olarak isimlendirilir.⁴⁶ Fîrûzâbâdî, İbn Manzûr (ö. 711/1311) ve Zebîdî امْتَلَّ ve تَمَثَّلَ fiillerinin örnek almak manasına “güzel” kaydını ekleyip “tasavvur etmek ve bir yol tutup o yoldan çıkmamak” manalarına da geldiğini ifade ederler.⁴⁷ تَمَثَّلَ مِنْ عَالِيهِ “hasta

30 Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056.

31 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4135.

32 Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4134.

33 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 4134; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 383.

34 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4134.

35 İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti'l-lüga*, s. 432; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, s. 852; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4135; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 383.

36 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4135.

37 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4134; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, s. 383.

38 Tirmizî, “Zühd”, 57; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 172, 174, 180, 185.

39 İbn Düreyd, *Kitabü cemhereti'l-lüga*, s. 432; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, s. 852; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, s. 761; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4135; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 384.

40 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4135.

41 Tirmizî, “Edeb”, 13.

42 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 4134; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 388.

43 Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, s. 761.

44 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4136.

45 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 384.

46 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4133; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 382.

47 İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 4133, 4135; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXII, 382.

iyileşmeye yüz tuttu”,⁴⁸ المَرِيضُ الْيَوْمَ أَمْتَلٌ cümlesi ise “hasta bugün daha iyi” anlamlarındadır.⁴⁹ Görüldüğü gibi bu kelime birçok farklı anlamda kullanılmaktadır.

2. Terim Anlamı

Temsil kavramının türediği م-ث-ل kökünün değişik kalıplarda aldığı anlamları verdikten sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kelimenin ıstılahtaki anlam haritasını ortaya koymaya çalışalım. Zira temsîl terimi sıklıkla kullanılmakta; fakat bu başlıkta yapılan birçok çalışmada teşbîh, mesel gibi yakın kavramlarla karıştırılmakta; aralarındaki farklar açıkça ifade edilememektedir.

Temsîl, bir sözün özetlenmesi, söylenmek istenen mananın kısa bir şekilde ifade edilmesi⁵⁰ ve çok sayıda durumdan alınmış her iki suretten birinin diğerine benzetilmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁵¹ Az lafızla çok mana ifade etme imkânı veren⁵² temsîl, istiârenin⁵³ bir çeşididir. Her ikisi de bir teşbîh türüdür; fakat istiâre ve temsilde teşbîh edatı bulunmaz, üslupları da teşbîhinkinden farklıdır.⁵⁴ Ayrıca teşbihte tarefeyn denilen hem müşebbeh hem de müşebbeh bihin cümlede zikredilmesi zorunluyken; istiâre ve temsilde sadece müşebbeh bih cümlede bulunur.⁵⁵

Klasik Arap dili belâgatı kaynakları Emevî halifesi Velîd b. Yezîd'in (ö. 126/744) kendisine biat etme konusunda tereddütlü olduğunu öğrendiği Mervân b. Muhammed'e (ö. 132/750) söylediği sözü temsile örnek olarak zikreder:

أراك تُقَدِّمُ رَجُلًا وَتُؤَخِّرُ أُخْرَى

“Senin bir ileri, bir geri adım attığını görüyorum”.⁵⁶

48 Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1816; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, s. 761; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 4134; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1056; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXII, 382.

49 İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 4134; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXII, 388.

50 Ziyâuddin İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib fi nakdî kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib* (thk. Nurî Kaysî, Hatem Zâmin, Hilâl Nacî), Kahire: Mektebetü Şa'ir Şefîk Cebrî, ts., s. 160; Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh et-Tîbî, *Fütûhu'l-gayb fî'l-keşf an kınâ'ir-reyb*, Ebû Dabî: Caizetü Dübey ed-Devliyye li'l Kur'ani'l-Kerim, 2013, I, 473.

51 Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhü'l-kâfiyeti'l-bed'iyye fi ulûmi'l-belâgati ve mehâsini'l-bed'i* (thk. Nesib Neşşâvî), Beyrut: Darü sâdir, 1992, s. 115.

52 el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga: el-meânî ve'l-beyân ve'l-bed'i*, Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003, s. 233; Muhammed Mustafa Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, Beyrut: Darü'l-'ulûmu'l-arabiyye, 1989, s. 78.

53 İstiâre için bkz. es-Seyyid Ahmed el-Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga* (nşr. Süleyman es-Salih), Beyrut: Darü'l-ma'rife, 2013, s. 277.

54 İbn Raşîk Kayrevânî, *el-Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih ve nakdih* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut: Darü'l-Cil, 1981, s. 280; İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib*, s. 160.

55 Avnullah Enes Ateş, *Meâllerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, s. 74-75.

56 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *Y'câzü'l-Kur'an*, Mısır: Darü'l-meârif, 1971, s. 119; Fahreddin er-Râzî, *Nihayetü'l-icâz fi dirâyeti'l-icâz* (thk. Bekrî Şeyh Emin), Beyrut: Darü'l-ilmî lil-melayîn, 1985, s. 230; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 312; Kazvînî, *et-telhîs fi ulûmi'l-belâga*, 2. Basım, Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009, s. 79; Sa'düddin et-Teftâzanî, *Muhtasarü's-Sa'd: Şerhü telhîsi kitabi miftahi'l-ulûm* (thk. Abdulhamid Handavî), Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2010, s. 354; Muhammed el-Kasım es-Sicilmâsî, *el-Menzeü'l-bed'i fi tecnîsi esâlibi'l-bed'i*, nşr. Alâ'l el-Gâzî, Rabâd: Mektebetü'l-meârif, 1980, s. 245.

Bu örnekte Velîd b Yezîd, Mervân'ın biat etme konusunda kararsız kalma halini/görüntüsünü, bir iş yapmak için yerinden kalkıp kalkmama konusunda tereddüt eden kimsenin haline benzetmiştir.⁵⁷

Lafzın kısaltılması, mananın isabet ettirilmesi ve benzetmedeki güzellik gibi üç önemli özelliği bulunan⁵⁸ temsîl kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için klasik dönem Arap dili belâgatçılarının yaptıkları tanım ve getirdikleri örnekleri incelemek yerinde olacaktır. Bu belâgatçılardan biri olan İbn Raşîk Kayrevânî (ö. 456/1064) temsîli, istiârenin bir çeşidi sayar. Bazı belâgatçıların onu المُمَاتَّلَة (mümâselet) olarak isimlendirdiğini belirtip “bir sözün kısaltılarak ifade edilmesi” olarak tanımlayarak⁵⁹ temsîli ilk defa ve en güzel kullanan kimsenin İmruülkays b. Hucr (ö. 540 m.) olduğunu söyler.⁶⁰ Nitekim İmruülkays bir şiirinde şöyle demektedir:

وما دَرَفْتُ عَيْنَاكَ إِلَّا لِنَقْدَحِي بِسَهْمَيْكَ فِي أَغْشَارِ قَلْبٍ مَقْتَلٍ

“Gözlerin iki okunla sadece kırık kalbimin tamamını elde etmek için açladı”.⁶¹

Şair burada sevgilinin gözlerini mualla ve rakib⁶² oklarına benzetmiştir.⁶³

Şiir eleştirmeni, Abbasi divan kâtibi Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) ise temsîli, lafız mana uyumunun güzelliklerinden saymış, bir manaya kendine ait olmayan lafızlarla işaret edilmesi şeklinde tanımlayarak mecazî yönüne dikkat çekmiştir.⁶⁴ Remmâh b. Meyyâde'nin (ö. 149/766) mecazî anlam ihtiva eden bir şiiri şöyledir:

⁵⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-`icâz fi `ilmi'l-meânî* (thk. es-Seyyid Muhammed Reşit Rızâ), Beyrut: Darü'l-ma`rife, 2001, s. 62; Cürçânî, *Delâilü'l-`icâz: Söz Dizimi ve Anlambilim* (çev. Osman Güman), İstanbul: Litera Yayınları, 2008, s. 72; Ebû Ya`kup es-Sekkâkî, *Miftahü'l-ulûm* (nşr. Naîm Zarzûr), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1983, s. 376; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 312; Teftâzanî, *Muhtasarü's-Sa'd*, s. 354; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâga: el-Beyân ve'l Meânî ve'l-Bedî*, Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1993, s. 287; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Buğyetü'l-izâh li telhîsi'l-miftâh fi ulûmi'l-belâga*, Beyrut: Mektebetü'l âdâb, ts III, 147; Heddâre, *Fîl-belâgati'l-arabiyye*, s. 77; Ahmed Matlûb, *Mu`cemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tatavvuriha*, Bağdat: Matbaatü'l-mecme`l-ilmîyyi'l-irakîyyî, 1983, I, 157.

⁵⁸ İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 280.

⁵⁹ İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 277; Bedevî Tabâne, *Mu`cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, Riyâd: Dârü'l-Menare, Cidde: Darü'r-Rifâî, 1988, s. 634.

⁶⁰ İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 277.

⁶¹ İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 277. *لِنَقْدَحِي* fiili Muallakâtta (Cahiliye döneminde yedi (veya on) şaire ait seçkin kaside koleksiyonuna verilen ad. Süleyman Tülücü, “Muallakat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, 310.) olarak geçmektedir. Abdullah el-Hasan b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhü'l-muallakâti's-seb`* (thk. Muhammed Abdülkadir el-Fazîlî), Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2005, s. 23; Yahya b. el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhü'l-kasâidi'l-aşr* (nşr. Fevâz eş-Şiâr), Beyrut: Müessesetü'l-meârif, 2006, s. 31.

⁶² Cahiliyye Arapları arasında yaygın bir kumar türü olan meysirde kullanılan “ezlam, aklam” yahut “kıdah” diye adlandırılan ve oku andıran tahta çubukları, üzerlerine değişik seçenekler yazıp bir işe girişmeden önce aralarından birini çekmek için de kullanırlardı. Oyunda yer alan on oktan yedisi çeşitli hisselere sahip olup diğer üçü boştu. Dolu yedi okun her birinin üzerine birden yediye kadar çentikler atılarak payları belirlenirdi. Hisse sırasına göre “fez, tev'em, rakib, hils, nafis, müsbil, mualla” adını taşıyan bu okların içinde en değerlisi yedi hisselik mualla isimli oktu. Tefvîk Fehd, “Meysir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, 509.

⁶³ Bâkılânî, *Y'câzü'l-Kur'an*, s. 120; İbn Raşîk *el-Umde*, I, 277; İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib*, s. 161; Sicilmâsî, *el-Menzeü'l bedî*, s. 246; Bedevî Tabâne, *Mu`cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, s. 634.

⁶⁴ Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r* (nşr. Muhammed Abdülmünim Hafacî), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-`ilmîyye, ts., s. 159- 160; İsmail Durmuş, “Temsîl,” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, 434.

Muhadramûn⁷² şairlerinden Amr b. Ma`dikerib'in (ö. 21/641-642) aşağıdaki şiiri temsîl için güzel bir örnektir:

فَلَوْ أَنَّ قَوْمِي أَنْطَقْتَنِي رِمَاحَهُمْ نَطَقْتُ وَلَكِنَّ الرِّمَاحَ أَجْرَتِ

“Eğer kavmimin mızrakları beni konuşursaydı konuşurdum; fakat mızraklar buna engel oldu.”

Bu şiir “eğer kavmim savaşta cesaret gösterip gayret etseydi bununla övünür, onların kahramanlıklarını söyledim. Fakat onların böyle bir gayret ve kahramanlıklarının olmayışı buna engel oldu.” anlamındadır.⁷³

Belâgat âlimi ve münekkit İbnü'l-Esîr'in (ö. 637/1239) “temsîli” İbn Raşîk Kayrevânî gibi bir sözün kısa olarak ifade edilmesi şeklinde tarif ettiğini görmekteyiz.⁷⁴ İbn Ebî'l-İsba (ö. 654/1256) *Tahrîrû't-tahbîr ve Bedü'l-Kur'an* adlı eserlerinde temsîl başlığı altında Kudâme b. Ca`fer'in tanımının aynısını yapmaktadır.⁷⁵

Arap dili ve edebiyatı alanında kıymetli eserler vermiş olan Ebû Hilal Askerî (ö. 400/1009) de temsîli “mümaselet” (مماثلة) olarak isimlendirerek “Bir manaya kendisine ait olmayan lafızlarla işaret edilmesidir” diye Kudâme b. Ca`fer'in tanımını naklederek bazı örnekler zikretmektedir.⁷⁶ Ancak Askerî'nin verdiği örnekler problemlidir. Çünkü Askerî'nin zikrettiği örnekler “temsîl” için değil kinaye⁷⁷ için uygun olabilecek örneklerdir.⁷⁸

Arap dili belâgatı teorisyeni Kazvîni (ö.739/1338) temsîli “meczaz-ı mürekkep” olarak da isimlendirerek şöyle tanımlar: “İki ya da daha fazla durumdan çıkarılmış/elde edilmiş iki suretten birini diğerine benzetmektir. Bu benzetmede, mübalâğa için müşebbeh, müşebbeh bih'e eklenir; sonra hiçbir değişiklik yapmadan müşebbeh bih zikredilir.”⁷⁹

⁷² Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamberi Müslüman olarak göremeyen kimselere verilen ad. Mehmet Efendioğlu, “Muhadramûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, 395.

⁷³ Bâkîllânî, *Y'câzü'l-Kur'an*, s. 120.

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib*, s. 160.

⁷⁵ İbn Ebî İsba, *Tahrîrû't-tahbîr*, s. 214; İbn Ebî İsba, *Bedü'l-Kur'an* (nşr. Hafeni Muhammed Şeref), Mısır: Darü'n-nehda, ts., I, 85.

⁷⁶ Örnekler için bkz. “فلانٌ نقي الثوب” “Falanca temiz elbiselidir” onun herhangi bir ayıbı yoktur; فلانٌ طاهر الجيب “Falan kimse temiz ceplidir” Aldatan, hain bir değildir; فلانٌ طيب الحُجزة “Falan kişi temiz uçkurludur” iffetlidir; فلانٌ دينس الثوب “Falanca kirli elbiselidir” aldatan kötü biridir; فلانٌ في ثوب فلان “Falanca kanı falanca elbisesindedir” öldüren odur anlamlarında kullanılmıştır.” (Askerî, *Kitabü's-sinâteyn*, s. 277-278.)

⁷⁷ Kinaye için bkz. Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 310; Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâga: fûnûnuha ve efnânuha: ilmü'l beyân ve'l bedî*, Darü'l-furkân, 2005, s. 247; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, s. 175; Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2011, s. 144; Ali Bulut, *Belâgat: Meâni- Beyân-Bedî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013, s. 213.

⁷⁸ Feyyâz, *el-Emsâl*, s. 38.

⁷⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 231; Tîbî, *et-Tibyân ve'l-beyân* (nşr. Yahya Murad), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2004, s. 110; Muhammed Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyetü't-Desûkî ala muhtasarı's-sa'd* (nşr. Halîl İbrâhîm Halîl), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2013, III, 431; Haşimî, *Cevâhirü'l-*

Temsil teriminin mahiyetinin daha iyi anlaşılması için istiâre ile olan ilişkisine değinmenin önemli olduğunu düşünmekteyiz. İstiâre, lafzın aktarıldığı mana ile kullanıldığı mana arasındaki benzerlik alakası dolayısıyla hakiki/gerçek anlamın kastedilmesine engel bir karineyle, konulduğu mananın dışında kullanılmasıdır. şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁰ İstiâre, bir ya da birden fazla kelimedede meydana gelmesi bakımından müfred ve mürekkep istiâre, olarak ikiye ayrılır:⁸¹ Müfred istiâre, istiâre-i tasrihiyye⁸² ve mekniyye'de⁸³ olduğu gibi müstear ismin tek bir lafızda meydana gelmesidir. Eğer müstear isim istiârede tek bir kelime değil de terkip halindeyse istiârenin bu çeşidi belâgat âlimlerince istiâre-i temsiliyye olarak adlandırılır.⁸⁴ Belâgatçıların istiâre-i temsiliyye tanımı şöyledir: Asli mananın anlaşılmasına engel bir karînenin bulunması sebebiyle kurulan benzerlik alakasından dolayı konulduğu anlamının dışında kullanılan bir terkiptir.⁸⁵ Bu türe ait sözlerin kullanımı yaygınlık kazandığında deyim ve atasözüne dönüşür. Bu sözler artık, öznesiyle, nesnesiyle hiç değiştirilmeksizin kullanılır.⁸⁶ Belâgatçılar istiâre-i temsiliyye tanımında farklı ifadeler kullanmalarına rağmen tanımdaki "terkip" özelliğinde birleşmişlerdir.⁸⁷ Terkip halinde olan istiârenin bu türü; istiâre-i temsiliyyenin yanı sıra temsil yoluyla istiâre, istiâre yoluyla temsil ya da sadece "temsil" olarak da isimlendirilir.⁸⁸ Temsil terimi mütekaddimûn belâgat âlimlerince, istiâre-i temsiliyye ise modern dönem dâhil müteahhirûn belâgat âlimleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.⁸⁹ "Temsil"i, "istiâre-i temsiliyye" başlığı altında ilk defa Sekkâkî⁹⁰ incelemiş, daha sonra Hatîb el-Kazvîni, Bahâeddin Sübkî (ö. 773/1372), Teftâzânî, İbn Ya`kub el-Mağribî (ö. 1168/1754), Muhammed Desûkî, Mustafa Muhammed el-Benânî (ö. 1238/1822) ve Abdülmüteal es-Saîdî (ö. 1386/1966) Sekkâkî'yi takip etmişlerdir.⁹¹

belâga, s. 300; Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 287; Abdülmüteâl Saîdî, *Buğyetü'l-izâh li telhîsi'l-miftâh fi ulûmi'l-belâga*, Beyrut: Mektebetü'l âdâb, ts., III, 147.

⁸⁰ Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 277.

⁸¹ Mürekkep istiâre denmesinin sebebi teşbîh-i temsile benzediğinden dolayıdır. Bkz. Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 77.

⁸² İstiâre-i tasrihiyye için bkz. Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 277; Cârîm, Alî - Emîn, Mustafa, *el-Belâgatü'l-vâziha*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984, s. 77; Bulut, *Belâgat*, s. 204.

⁸³ İstiâre-i Mekniyye için bkz. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 120.

⁸⁴ Abdülaziz Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye: ilmü'l-Beyân*, Darü'n- nehdâti'l-`arabiyye, Beyrut: 1985, s. 192; Abdeh Abdülâziz Kalkîle, *el-Belâgatü'l-istilâhiyye*, Darü'l-fikrîl-arabî, Kâhire: 1992, s. 62; Hâcî es-Sadîk, "Mustalahü't-temsîl ev el-istiâretü't-temsiliyye: Dirâse belâgiyye tatbikiyye fî'l-Keşşâf enmûzecâ", *Mecelletü'l-ulûmi'l-İnsâniyye*, 2008,169, 170; Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir: Nil Yayınları, 1999, s. 179.

⁸⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 300; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s. 99; Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 192; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydanî, *el-Belâgatü'l-arabiyye: üsûsüha ve ulûmuha ve funûnuha*, Dimeşk-Beyrut: Darü'l-kalem- ed-Darü's-şâmiyye, 1996, II, 265; Hâcî es-Sadîk, "Mustalahü't-temsîl", 170.

⁸⁶ Ateş, *Meâllerin İstiare Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 77.

⁸⁷ Hâcî es-Sadîk, "Mustalahü't-temsîl", 170.

⁸⁸ Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 287; Hâcî es-Sadîk, "Mustalahü't-temsîl", s. 169; Feyyâz, *el-Emsâl*, s. 102-103.

⁸⁹ Hâcî es-Sadîk, "Mustalahü't-temsîl", 172.

⁹⁰ Temsil teriminin ilk defa geçtiği yer için bkz. Sekkâkî, *Miftahü'l-ulûm*, s. 376.

⁹¹ Feyyâz, *el-Emsâl*, s. 40-41.

İstiare-i temsîliyye anlamındaki temsîlin daha iyi anlaşılması için klasik Arap edebiyatından örnekler vermek isabetli olacaktır. Ünlü Arap şairi Mütenebbî'nin (ö. 354/695) bir şiiri istiâre-i temsîliyyeye güzel bir örnektir:

وَمَنْ يَكُ ذَا فِيمَ مَرِيضٍ يَجِدُ مُرّاً بِهَ الْمَاءِ الزُّلَالَا

“Kimin ağzı acı ve rahatsız ise tatlı suyu da acı bulur.”

Şiirin izahı sadedinde şunları söyleyebiliriz: Mütenebbî; şiiri literal manasıyla kullanmamış, kendi şiirini eleştirenleri şiir zevkinden yoksun ve edebî idrakleri eksik kimseler olarak nitelendirmiştir.⁹² Bu şiirde istiâre-i temsîliyye şöyle gerçekleşmiştir: Şiir zevki olmaması sebebiyle Mütenebbî'nin şiirini ayıplayanların/diline dolayanların hâli, ağzındaki acılık sebebiyle tatlı suyu acı olarak hissedenlerin hâline benzetilmiştir. Her ikisinde de cami`/vech-i şebeh, hastalıktır. Sonra müşebbeh bih'e delalet eden terkip müşebbeh⁹³ için istiâre-i temsîliyye yoluyla ödünç alınmıştır. Hakikî anlamın kastedilmesine engel olan karîne ise kelamın siyakından anlaşılan karîneyi hâliyyedir.⁹⁴ Bir başka şiir şöyledir:

وَمَنْ مَلَّكَ الْبِلَادَ بَعِيرَ حَرْبٍ يَهُونُ عَلَيْهِ تَسْلِيمُ الْبِلَادِ

“Kim bir ülkeye savaş yapmadan sahip olursa orayı teslim etmesi kolay olur.”⁹⁵

Şiirde her ne kadar ülke, savaş ve teslim olmak gibi kelimeler geçse de bu kelimelerin ifade ettiği literal anlam kastedilmemiştir. Bu söz mesela, ebeveyninden kalan mirası çarçur eden kimseler için kullanıldığında istiâre-i temsîliyye şöyle gerçekleşir: Anne babasından kalan mirası çarçur eden vârisin durumu; bir ülkeyi emek sarf etmeden, savaşmadan kazanıp sonra onu kolaylıkla düşmana teslim eden kimsenin durumuna benzetilmiştir. Bu istiârede vech-i şebeh “gevşek davranma ve önem vermemedir.” Müşebbeh bih'e delâlet eden terkip müşebbeh için istiâre-i temsîliyye yoluyla ödünç alınmıştır, karîne⁹⁶ ise haliyyedir.⁹⁷ Aşağıdaki örnek de bu kullanımlardandır:

لَا تَنْتُزُّ الدَّرَّ أَمَامَ الْخَنَازِيرِ

“İncileri domuzların önünde saçma”

Bu söz hakikî anlamda değil, aralarındaki benzerlik ilgisi dolayısıyla kendisine yapılan nasihati anlamayan ya da onu uygulamayan kimseye nasihatte bulunan kişi için mecazî olarak kullanılmıştır. Domuzlar da, kendisine nasihat edilip ondan istifade

⁹² Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 193; Meydanî, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, II, 266; Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, s. 201; Matlûb, *Mu`cemü'l-mustalahâtü'l-belâgiyye*, I, 157; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 180.

⁹³ Müşebbeh, müşebbeh bih ve vech-i şebeh için bkz. Rüknuddin Muhammed Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *el-İşârât ve't-tenbîhât fî `ilmi'l-belâga*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2011, s. 138; Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 225; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s. 20; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 130; Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 35.

⁹⁴ Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 193; Meydanî, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, II, 266.

⁹⁵ Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 195; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 180.

⁹⁶ Lafzın hakikî manasında anlaşılmasına engel olan ipucu. Bkz. Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 264; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 109.

⁹⁷ Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 195; Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 78.

edemeyen kimse de değerli şeylerden yararlanamaz. Müşebbeh bih'e delâlet eden terkip müşebbeh için istiâre-i temsiliyye yoluyla ödünç alınmıştır. Karîne haliyye olup kelamın siyakından anlaşılır.

Mütenebbî'nin (ö. 354/695) bir başka şiiri de temsîl için güzel bir örnektir.

ومن يجعل الضِرَّ غَمًّا للصَّيِّدِ بَارَهُ تَصَيَّدَهُ الضِرُّ غَمًّا فِيمَا تَصَيَّدَا

“Her kim avlanmak için aslanı vesile⁹⁸ yaparsa aslan o kimsenin avlandığının hepsini elinden alır.”

Şiirden bu literal anlam kastedilmemiştir. Her iki hâlin benzerliği ve hakikî anlamın anlaşılmasına engel bir karîne sebebiyle malı, parası ve ticaretini yürütmesi için tuttuğu adam/kişi tarafından dolandırılıp öldürülen tacir için mecazî olarak kullanılmıştır. Vech-i şebah her iki tarafta da istihdam edende anlayışsızlık, idrak edememe ve karakterinde şer olandan hayır ummadır. Müşebbeh bih'e delâlet eden terkip müşebbeh için istiâre-i temsiliyye yoluyla ödünç alınmıştır. Karîne haliyye olup kelamın siyakından anlaşılır.⁹⁹ Görüldüğü gibi klasik kaynaklarda yer alan bu örneklerde temsîl terkip halinde olup istiâre-i temsiliyye anlamında kullanılmıştır.

İstiâre-i temsiliyye anlamındaki temsîl ile teşbîh-i temsîlin ortak yönleri vardır. Bu benzerlikler sebebiyle istiâre-i temsiliyye çoğu kez teşbîh-i temsîl ile karıştırılmaktadır. Bu noktada benzer ve farklı taraflarına yer vermek istiyoruz. En başta isimlendirme noktasında aralarında büyük benzerlik vardır. Önceki açıklamalarımızda temas ettiğimiz gibi hem istiâre-i temsiliyye hem de teşbîh-i temsîl her ikisi de bazen “terkip” kelimesi kullanılarak da (teşbîh-i terkip, istiâre-i terkipiyye/mürekkebi istiâre) isimlendirilirler.¹⁰⁰ İstiâre-i temsiliyye'nin temeli teşbîh-i temsîldir.¹⁰¹ Her ikisi de çok sayıda durumdan çıkarılmış terkipi bir surettir. Bazı beyitler her iki şatırında,¹⁰² teşbîh-i mürekkep yani teşbîh-i temsîl kabilindedir. Fakat müşebbeh bih olan ikinci kısmı çıkarılır ve benzer bir konumda tek başına kullanılırsa bu, Mütenebbî'nin şu beytinde olduğu gibi “istiâre-i temsiliyye” kabul edilir:

من يهنُّ يسهِّلُ الهوانَ عليه ما الجُرْحُ بِمَيْتِ إبْلَاءِ

“Her kim alçalmışsa değersizlik ona kolay gelir,

Hiçbir yara ölü kimseyi yaralamaz.”¹⁰³

Aralarındaki bu benzerlikler sebebiyle birçok Arap dili belâgatı araştırmacısı temsîl kavramını teşbîh-i temsîl¹⁰⁴ ile istiâre-i temsiliyye için ortak kullanmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁸ Vesile olarak çevirdiğimiz بَارَ kelimesi avlanmada kullanılan bir tür kartaldır.

⁹⁹ Atîk, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 195.

¹⁰⁰ Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 77.

¹⁰¹ Hâcî es-Sadîk, *Mustalahü't-temsîl*, 181.

¹⁰² Şatr bir beytin yarısıdır. Bkz. Nihad M. Çetin, “Aruz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, III, 427.

¹⁰³ Hâcî es-Sadîk, “Mustalahü't-temsîl”, 171.

¹⁰⁴ Teşbîh-i temsîl için bkz. Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 238; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, s. 35; Durmuş, “Temsîl”, 435; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 132.

¹⁰⁵ Desûkî, *Hâşiyetü't-Desûkî*, s. 429; Hâcî es-Sadîk, “Mustalahü't-temsîl”, 172.

Bununla beraber –genellikle- “temsîl” mutlak olarak kullanıldığında “istiâre-i temsîliyye” kastedilmektedir.¹⁰⁶ Hatta Muhammed Desûkî teşbîh-i temsîl’e mutlak olarak temsîl denilemeyeceğini, teşbîh (yani teşbîh-i temsîl) kastedilirse “teşbîh temsîl” ya da “teşbîh-i temsîl” kavramlarının kullanılması gerektiğini belirtir.¹⁰⁷

Teşbîh-i temsîl ile istiâre-i temsîliyye arasındaki farklarla ilgili ise şunları söyleyebiliriz: Teşbîh-i temsîl hakikatten bir türdür, istiâre-i temsîliyye ise bir mecaz türüdür, bundan dolayı ondan daha belîğdir. Teşbîh-i temsîl hakikî manaya işaret noktasında bir karîneye ihtiyaç duymaz, istiâre-i temsîliyye ise hakikî mananın kastedilmesine engel bir karîneye ihtiyaç duyar.¹⁰⁸ Teşbîh-i temsîl’de teşbîh edatı zikredilir; istiâre-i temsîliyye’de ise teşbîh edatı hazfedilir, müşebbeh bih dışında teşbîh rûkûnlerinden bir şey kalmaz.¹⁰⁹ Teşbîh-i temsîl ile istiâre-i temsîliyye arasındaki önemli farklardan biri de; teşbîh-i temsîlde hem müşebbehin (benzeyen) hem de müşebbeh bihin (benzetilen) cümlede zikredilmesidir. İstiâre-i temsîliyyede ise müşebbeh daima hazfedilir ve cümlede sadece müşebbeh bih bulunur.¹¹⁰ Taraflarından biri (müşebbeh) hazfedildiği için istiâre-i temsîliyye teşbîh-i temsîl’den daha özlü/veciz; müşebbeh, müşebbeh bih’e katıldığı/eklendiği için daha vurguludur.¹¹¹ Bu ayrım önemli olup kavramın netleşip karıştırılmaması için dikkate alınması gerekir.

Sonuç

“Temsîl” terimi Arap dili belâgatı ve tefsir kaynaklarında genelde hem istiâre-i temsîliyye hem de teşbîh-i temsîl için müşterek kullanılmaktadır. Bu ortak kullanım iki terim arasında benzerlikler olması sebebiyledir. İstiâre-i temsîliyyenin temeli teşbîh-i temsîl olup her ikisinde de terkibî suret bulunmaktadır. Benzerlikler barındıran iki kavram arasındaki en belirgin farkın ise teşbîh-i temsîl’in hakikatten bir tür, istiâre-i temsîliyye’nin ise bir mecaz türü olduğunu söylenebilir. Neredeyse genel kabul gördüğünü tespit ettiğimiz bu yaklaşımı benimsemeyen hem klasik hem modern dönem Arap dili belâgati âlimlerinin olduğunu da söylemeliyiz.

Biz araştırmamız neticesinde aslında mutlak olarak temsîl teriminin -Arap dili belâgatı açısından- sadece istiâre-i temsîliyye için kullanılmasının daha uygun olacağı sonucuna ulaştık. Bu anlayıştaki klasik dönem belâgatçıları isimlendirme noktasında temsîl terimini tercih ederken, günümüz dâhil modern dönem belâgatçıları istiâre-i temsîliyye kavramını tercih etmektedir. Yaptığımız incelemelerde temsîli, istiâre-i temsîliyye başlığı altında ilk ele alan Arap dili âliminin Sekkâkî olduğu sonucuna ulaştık. Klasik belâgatçılardan; temsîl ile eş anlamlı olarak “mümaselet,” “temsîl mecazı,” “mecaz-ı mürekkep” ve “mürekkep istiâre” kavramını da kullananlar

¹⁰⁶ Desûkî, *Hâşiyetü't-Desûkî*, III, 433; Hacı es-Sadîk, “Mustalahü't-temsîl”, 169.

¹⁰⁷ Desûkî, *Hâşiyetü't-Desûkî*, III, 433; Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 287; Hacı es-Sadîk, *Mustalahü't-temsîl*, s. 169.

¹⁰⁸ Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 303.

¹⁰⁹ Haşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s. 303.

¹¹⁰ Ateş, *Meâllerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 76-77.

¹¹¹ Heddâre, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, s. 78.

olduğunu ifade etmekte fayda görmekteyiz. Temsîlin sadece istiâre-i temsîliyye anlamında kullanılması gerektiğini söyleyen Arap dili belâgatçılarının bu terimi; istiâre-i temsîliyye, temsîl yoluyla istiâre, istiâre yoluyla temsîl ya da mutlak olarak “temsîl” şeklinde isimlendirdiğini tespit ettik.

Kaynakça

- Abbâs, Fazl Hasan, *el-Belâga: fûnûnuha ve efnânuha: ilmü'l beyân ve'l-bedf*, Darü'l-furkân, 2005.
- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Askerî, Ebû Hilal el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitabü's-sınâateyn: el-kitâbe ve's-şi'r* (thk. Müfid Kumeyha), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2008.
- Ateş, Avnullah Enes, *Meâllerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Atîk, Abdülaziz, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye: ilmü'l-beyân*, Beyrut: Darü'n- nehdâti'l-arabiyye, 1985.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, *Y'câzü'l-Kur'an*, Mısır: Darü'l-meârif, 1971.
- Bilgegil, M.Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Bulut, Ali, *Belâgat: Meâni- Beyân-Bedf*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Cârim, Alî – Emîn, Mustafa, *el-Belâgatü'l-vâziha*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh: Tacü'l-lüga ve sihâhü'l-arabiyye* (thk. Ahmed Abdülgâfur Attâr), Beyrut: Darü'l-ilmî lil-melayîn, 1984.
- Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-ycâz fî 'ilmi'l-meânî* (thk. es-Seyyid Muhammed Reşit Rızâ), Beyrut: Darü'l-ma`rife, 2001.
- Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-ycâz: Söz Dizimi ve Anlambilim* (çev. Osman Güman), İstanbul: Litera Yayınları, 2008.
- Cürcânî, Rüküddin Muhammed Ali b. Muhammed, *el-İşârât ve't-tenbîhât fî 'ilmi'l-belâga*, Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2011.
- Çetin, Nihad M., “Aruz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, III, 424-437.
- Durmuş, İsmail, “Temsîl,” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, 434-435.
- Desûkî, Muhammed Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetü't-Desûkî ala muhtasarı's-sa`d* (nşr. Halîl İbrâhîm Halîl), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2013.
- Ebû Ubeyde, Ma`mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an* (nşr. Ahmed Ferid Mezedî), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2006.
- Efendioğlu, Mehmet, “Muhadramûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, 395-396.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-lüga* (thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn), Kahire: ed-Darü'l-Mısriyye, ts.
- Feyyâz, Muhammed Câbir, *el-Emsâl fî'l-Kur'an'il-Kerîm*, Kahire: Dârü's-selâm, 2012.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya`kub, *el-Kâmûsü'l-muhît* (thk. Muhammed Neîm el-Arkûsî), Beyrut: Müessesetü'r- risâle, Beyrut, 1998.
- Hâşimî, Ahmed, *Cevâhirü'l-belâga* (nşr. Süleyman es-Salih), Beyrut: Darü'l-ma`rife, 2013.
- Heddâre, Muhammed Mustafa, *Fî'l-belâgati'l-arabiyye*, Beyrut: Darü'l-`ulûmu'l-arabiyye, 1989.
- Hîllî, Safiyyüddin, *Şerhü'l-kâfiyeti'l-bed'iyye fî ulûmi'l belâgati ve mehâsini'l-bed'i* (thk. Nesib Neşşâvî), Beyrut: Darü sâdir, 1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen, *Kitabü cemhereti'l-lüga* (thk. Muhammed Remzî Münîr Balebekî), Beyrut: Darü'l-ilmî lil –melâyîn, ts.
- İbn Ebî İsbâ`, el-Mısırî, *Bedü'l- Kur'an* (thk. Hafenî Muhammed Şeref), Mısır: Darü-n-neda, ts.

- İbn Ebî İsbâ, *Tahrîrüt-tahbîr fî sinâati's-şî'ri ve'n-nesri ve beyâni i'câzi'l- Kur'an* (nşr. Hafanî Muhammed Şeref), y.y., ts.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâuddin, *Kifâyetü't-tâlib fî nakdî kelâmî's-şâ'ir ve'l-kâtib* (thk. Nurî Kaysî, Hatem Zâmin, Hilâl Nacî), Kahire: Mektebetü Şa'ir Şefîk Cebrî, ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga* (thk. Enes Muhammed Şamî), Kâhire: Darü'l- hadîs, 2008.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l- Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el Ensarî er-Rüveyfî, *Lisanü'l-'Arab* (thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbillah, Haşim Muhammed Şazelî), Kâhire: Darül-me'ârif.
- İbn Raşîk, Kayrevânî, *el-Umde fî Mehâsini's-şî'r ve âdâbih ve nakdih* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut: Darü'l-Cîl, 1981.
- Kalkîle, Abdeh Abdülâziz, *el-Belâgatü'l-ıstılâhiyye*, Darü'l-fikril-arabî, Kâhire: 1992.
- Kalkîle, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'Arabiyye: Nakd ve Nakz*, Kahire: Darü'l fikri'l-Arabî, 1991.
- Kazvînî, el-Hatîb, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâga: el-meânî ve'l -beyân ve'l-bedî'*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.
- Kazvînî, *et-telhîs fî ulûmi'l-belâga*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2009.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebü'l-Ferec, *Nakdû's-Şî'r* (nşr. Muhammed Abdülmünîm Hafacî), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-`ilmiyye, ts.
- Matlûb, Ahmed, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tatavvuriha*, Bağdat: Matbaatü'l-mecme'l-ilmiyyi'l-ıraqiyyî, 1983.
- Merağî, Ahmed Mustafa, *Ulûmü'l-belâga: el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedî'*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.
- Meydanî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatü'l-arabiyye: üsüsüha ve ulûmuha ve funûnuha*, Dımeşk-Beyrut: Darü'l-kalem - ed-Darü's-şâmiyye, 1996.
- Râzî, Muhammed Fahrüddin Ziyâuddin Ömer, *Nihayetü'l-icâz fî dirâyeti'l-'icâz* (thk. Bekrî Şeyh Emin), Beyrut: Darü'l- ilmi lil-melayîn, 1985.
- Sadîk, Hacî, "Mustalahü't-temsîl ev el-istiâretü't-temsîliyye: Dirâse belâgiyye tatbîkiyye fî'l-Keşşâf enmûzecâ", *Mecelletü'l-ulûmi'l-İnsâniyye*, 2008.
- Saidî, Abdülmüteâl, *Buğyetü'l-izâh li telhîsi'l-miftâh fî ulûmi'l-belâga*, Beyrut: Mektebetü'l âdâb, ts.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed el-Ma`ruf, *el-Kesf ve'l-beyân: Tefsîrüs-Sa'lebî* (nşr. Ebü Muhammed b. Aşûr-Nazîr es-Sâidî), Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-'arabî, 2002.
- Saraç, Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2011.
- Sekkâkî, Ebü Ya`kup, *Miftahü'l-ulûm* (nşr. Naîm Zarzûr), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1983.
- Sicilmâsî, Muhammed el-Kasım, *el-Menzeü'l Bedî' fî tecnîsi esâlîbi'l-Bedî'* (nşr. Alâ'l el-Gâzî), Rabâd: Mektebetü'l-meârif, 1980.
- Tabâne, Bedevî, *Mu'cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, Riyâd: Dârü'l-Menare, Cidde: Darü'r-Rifâi, 1988.
- Tebrîzî, Yahya b. el-Hatîb, *Şerhü'l-kasâidi'l-aşr* (nşr. Fevzâz eş-Şîâr), Beyrut: Müessetü'l-meârif, 2006.
- Teftâzânî, Sa'düddin, *Muhtasarü's-Sa'd: Şerhü telhisi kitabi miftahi'l-ulûm* (thk. Abdulhamid Handavî), Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2010.
- Tîbî, Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh, *Fütûhu'l-gayb fî'l-kesfan kınâi'r-reyb*, Ebü Dabî: Caizetü Dübey ed-Devliyye li'l Kur'ani'l-Kerim, 2013.
- Tîbî, Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh, *et-Tibyân ve'l-beyân* (nşr. Yahya Murad), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004.

- Tülücü, Süleyman, "Muallakat", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, 310-312.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ Huseynî, *Tâcü'l-'arûs min cevahiri'l-kamûs*, Kuveyt: Matbaatü hükümeti'l-Kuveyt, 1987.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-belâga* (thk. Mezeyed Neîm, Şevkî Maarrî), Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1998.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (thk. Ali Muhammed el-Becavî), Beyrut: Darü'l-ma`rife, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki ğavamizi't-Tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (nşr. Muhammed Abdüsselam Şâhîn), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995.
- Zevzenî, Abdullah el-Hasan b. Ahmed, *Şerhü'l-muallakâti's-seb`*, (thk. Muhammed Abdülkadir el-Fazîlî), Beyrut: el-mektebetü'l-asriyye, 2005.